

Luko Paljetak

Dubrovnik

RAJMUND KUNIĆ U SALONU MARIJE PIZZELLI

Već 1772. godine stupio je Rajmund Kunić u književni salon donne Marije Pizzelli. Odabravši za nju arkadijsko ime Lyda, Kunić je spjevao ciklus *ad Lydam Lydaeque familiam* sastavljen od 635 epigrama - najopsežniji kanconijer hrvatskog latinizma. Pjevajući o Lydi i o svojoj ljubavi prema njoj Kunić je ostao u okvirima svoje idealne Arkadije u vrijeme kad je romantika već kucala na vrata rimskih književnih salona.

U Rimu druge polovice 18. stoljeća na glasu je bio književni salon Marije Pizzelli. Brojem slavni osoba koje su se u njemu okupljale daleko je nadmašivao ostale slične rimske salone, kakav je primjerice bio salon contesse Bracciano ili pak salon markize Margherite Boccapaduli.¹ Kao magnetski mjesto ubrzo je privukao sve što je u tadašnjem Rimu bilo poznato po ljepoti, peru i kistu, umu i duhovitosti, preotimajući i iz drugih, spomenutih, salona one koji se nisu odmah njemu priklonili - takav je primjerice bio književnik Alessandro Verri² koji je u salon Pizzelli prešao iz salona Boccapaduli - ne kažnjavajući ih ničim osim vremenom provedenim na drugom, manje učenom mjestu, obogaćujući ih pak široko poticajnim ozračjem kojim je, i u podmakloj dobi, ljepotom i duhom, obrazovanošću i ukusom, dominirala njegova vladarica, donna Maria Pizzelli,³ kći advokata Cuccoville, žena Giovannija Pizzellija, vrlo obrazovana čovjeka, nećaka prelata koji je bio u službi pape Benedikta XIV. Svjetski putnik, erudit, Louis Dutens,⁴ »koji je u ono vrijeme putovao po Italiji i svratio u Rim, o donni Mariji kaže da je bila veoma obrazovana i odličan poznavalac nauke i umjetnosti, te da je u njenom salonu bio cvijet

1 Pravim imenom Margherita Boccapaduli Gentili Sparapani di Camerino. Njezina palača bila je u blizini tunela Quirinale u Via di Arcione. »Salon Margherite Gentili Boccapaduli bio je otmjeniji od salona Pizzelli: taj je bio učeniji i eruditskiji; u onom je bilo manje arheologije i možda više poezije, jer se tamo govorilo i o ljubavi, dok nema spomena da se o tome govorilo u salonu Pizzelli ...« Cit. prema: Luigi Rava, *Un salotto romano del Settecento* (Roma: Fondazione Marco Besso, 1926), p. 47

2 Alessandro Verri (1741-1816) autor djela: *Avventure di Saffo poetessa di Mitilene, Le notti Romane, Vita di Erostatò*. U Rimu je isprva posjećivao salon vojvotkinje od Bracciana, a zatim salon kneginje Altieri. Zaljubio se u Margheritu Boccapaduli i zbog te ljubavi odbio katedru u Milanu, da bi mogao ostati kraj Margherite u Rimu. Tu je i umro, u njezinoj palači gdje se i danas nalazi ploča podignuta u njegov spomen. Najvažnije mu je djelo *Rimske noći*.

3 Maria Pizzelli (1735-1807); umrla je u 72. godini života, 13 godina poslije Kunića. U povodu njene smrti objavljena je i knjižica: *Accademia poetica in sette lingue per la morte di Maria Pizzelli nata Cuccovilla fra i poeti Lyda, insigne letterata romana* (Roma: Dalle stampe di Gioachino Puccinelli, 1808), 110 pp.

4 Louis Dutens (1730-1817), franc. književnik, erudit, putopisac, avanturist; rođen je u Toursu u Francuskoj, a umro vjerojatno u Londonu. Autor je značajnih putopisa: *Itinéraire des routes les plus fréquentées de l'Europe, ou Journal d'un voyage aux villes principales d'Europe* (Londres: Dun, 1777); *Mémoires d'un voyageur qui se repose: contenant des anecdotes historiques, politiques et littéraires, relatives à plusieurs des principaux Personnages du siècle* (Paris: chez Bossange, Masson et Besson, 1806); objavio je anonimno i *Correspondance interceptée*.

rimskog društva«.⁵ Dutens zapaža: »Što se tiče gospođe Marije Pizzelli, nju su krasile sve čari, sve lijepe i ljupke osobine što se mogu poželjeti u jedne žene koju bi se moglo voljeti zauvijek. Kultivirani duh, razboritost, dobar ukus, blagost, skromnost, dobrota srca, sve je to otkrivao njen zanimljivi lik i izuzetno privlačni izgled. (...) Njezin dom bio je okupljalište najljepših duhova Rima; tu se o svemu raspravljalo bez afektacije i s tolerancijom dostojnom primljenog gosta. (...) ... *signora Maria Pizzelli* (...) od svih žena koje poznajem ona je prema kojoj sam uvijek gajio osjećaj najiskrenijeg prijateljstva. Najviše sam je cijenio zbog oštroumnosti njena duha, neposrednosti i otvorenosti njena karaktera, divio sam se superiornosti njena genija, njenih talenata koje je neprestano iskazivala na nov način, ali iznad svega volio sam njenu blagost koja je mogla svemu odolijevati, njen izuzetni osjećaj za sve ono što zanima njene prijatelje, hlepnju za njihovom slavom koja je ispunjavala čitavo njeno srce«.⁶ Isto o Mariji govori i Rafael Radelja, izdavač Kunićevih *Epigrama*, navodeći da je ona bila »femina eruditissima, quae non solum Graecas, Latinas Hetrurscasque litteras, sed et Philosophiam, Mathesim aliasque sublimiores disciplinas noverat«.⁷

Kada se Rajmund Kunić⁸ popeo na drugi kat palače Bolognetti⁹ u Via Fornari br. 221 u Rimu i ušao u salon Pizzelli, tada je već bio ugledni član rimske Akademije degli Arcadi a i Akademije degli Occulti, kojoj je predstojnik bio knez Baldassare Odescalchi. Bilo je to zacijelo već 1772. godine. Kunić je tada već iza sebe imao objavljene svoje prijevode s grčkoga.¹⁰

⁵ Ćiro Čičin-Šain, »Dubrovčanin Kunić u Rimu. U salonu donne Marie Pizzelli«, *Novo doba* 21/119 (1938), p. 10; potpisano sa: S.

⁶ Cit. prema Luigi Rava, *Un salotto romano del Settecento*, pp. 14-15.

U dosta rijetkoj publikaciji *Breve difesa dei diritti delle donne* (Assisi, 1794), autorica skrivena iza pseudonima Rosa California, contessa Romana, govoreći o Rimljankama koje su svoju ljubav posvetile naukama, »čak i onim najtežim, kakve su filozofija i geometrija«, spominje i Mariju Pizzelli, koju naziva *Apizella*: »U tome je posebnu slavu stekla plemenita Apizella koja je između ostalog znalac pjevanja i sviranja, francuskog, engleskog, latinskog i grčkog jezika, najdostojnija učenica pokojnog glasovitog filozofa i veleučenog književnika oca Jacquiera«. Cit. prema: Luigi Rava, *op. cit.*, p. 17

Mariju Pizzelli spominje i *Dizionario delle donne illustri italiane* (Roma, 1850 (?)), i između ostalog navodi: »Za grčki i latinski njezin učitelj (u orig. *scorta*) bio je isusovac Kunić, koji joj je posvetio mnoge latinske epigrame, davši joj ime *Lyda*«. Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 17

U pismu što ga je Baldassare Odescalchi 10. lipnja 1788. uputio grofici Silviji Curtoni Verza - koja je u svom salonu u Veroni, nazvanom »grotta magica«, »gabinetto d' Armida«, također okupljala glasovite ljude svoga vremena - piše: »Saljem Vam pozdrave svoje žene i svih svojih ukućana, zajedno s pozdravima gospođe Marije Pizzelli i cijele njene družbe, uključujući i Kunića koji vam zahvaljuje za vaše ljubazno posredovanje«. Giuseppe Biadego, *Carteggio inedito di una gentildonna veronese* (Verona, 1884), cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 24.

⁷ Vidi: *Raymundi Cunichii Ragusini Epigrammata*. Nunc primum in lucem edita. (Ragusii: Typis Antonii Martecchini, 1827), p. 291. Isto mjesto navodi i Franjo Maixner, »Život i rad Rajmunda Kunića«, *Rad JAZU* 96 (1889), p. 155.

⁸ Rajmund Kunić rođen je 1719. u Dubrovniku. Nakon školovanja u isusovačkom kolegiju u Dubrovniku, stupio je u Rimu u Isusovački red te nastavio studije. Završivši studij filozofije djelovao je kao profesor gramatike i humanističkih znanosti u nekoliko talijanskih gradova, zatim se ponovo vratio u Rim, završio teologiju i postao profesor retorike u Rimskom kolegiju. Tada je počeo s pravim književnim radom. Nakon što je Isusovački red 1773. ukinut, Kunić je kao svećenik ostao u Rimu sve do smrti 22. studenog 1794.

⁹ Palača je bila u blizini Piazza Venezia; kasnije je pripadala knezovima Torlonia, srušena je kada se zidala zgrada za Assicurazioni Generali di Venezia.

¹⁰ *Selecta Graecorum carmina versa Latine* (Romae, 1764), zajedno s Džamanjićevim spjevom *Echo: Anthologica sive Epigrammata Anthologiae Graecorum selecta Latinis versibus reddita et animadversionibus illustrata* (Romae, 1771).

Susret s donnom Marijom Pizzelli bio je za njegovo pjesništvo presudan onoliko koliko za Petrarcu bijaše presudan susret s Laurom. Rajmund je tada bio u 53, a Maria u 37. godini. Ona postaje njegova arkadska Lyda. Kunić joj, zaljubivši se valjda u nju odmah, na prvi pogled, počinje pisati latinske epigrame, prateći u njima svaki trenutak njezina (i svoga) života - »čitav Lydin život opjevan je (Kunićevim) latinskim stihovima«¹¹ - svaki i najmanji drhtaj njenog osjetljivog bića, stvarajući sve do svoje smrti kanconijer u kojem će se, i prepuštajući se i ne dopuštajući se osjećajima koji ga zbog nje obuzimaju, oslanjati i na voljenog Katula, ali i na Petrarcu i renesansu, strogim zakonima klasičnoga metra kroteći uzbune svoga već ostarjelog srca.

Donna Pizzelli bila je zacijelo vrijedna i grijeha i divljenja. »Bila je dama kojoj je otac u vrlo mladim godinama dao odlične učitelje. Muziku i pjevanje joj je predavao tada slavni Sacchini,¹² a matematiku čuveni minorit Jacquier,¹³ profesor na rimskom sveučilištu i komentator Newtonovih djela i otkrića; latinski jezik je savršeno poznavala kao najbolji erudit, a profesori latinskoga bili su joj opat Vanstryp i Dubrovčanin Mons. Kristo Stay;¹⁴ odlično je znala i grčki, pošto je za profesora grčkog jezika i književnosti imala najboljega grecistu onog vremena,«¹⁵ - samog Kunića. Njezina pak učenica bila je Enrica Dionigi, pjesnikinja i matematičarka, kći slikarice Marianne Dionigi Candidi, Marijine prijateljice.

Sva ta imena, kao i druga koja ćemo spomenuti, tvore krug u kojem se u Rimu, i sam kao visoko ugledna osoba, kretao Rajmund Kunić, ispisujući gotovo svakodnevno svoje *ad Lydam Lydaeque familiam* sročene i čitane joj epigrame, pokazujući u njima temeljni aksiom ljubavi (kakve god da je ona u njega bila prirode) - iradijaciju čuvstava koja je, osim obožavane osobe, obuhvaćala i sve što je okružuje, Marijinu kćer Violantu, sina Pietra, muža, pa čak i liječnika koji je liječio Violantu.

Među posjetiteljima salona Pizzelli bio je i Giuseppe Gorani.¹⁶ U drugom svesku svoga djela *Mémoires, secrets et critiques des Cours, des Gouvernements et des moeures des principaux Etats de l'Italie*,¹⁷ donosi ponešto drukčiju sliku ove izuzetne žene i njena salona: »Izgled ove već ostarjele žene podsjetio me na poštovanu madame de Tencin. Ali kakva ogromna razlika između ove dvije osobe! Maria Pizzelli slična je ljupkoj Francuzici samo po tome što u određene sate okuplja u Rimu one koje bismo nazvali *savans*, to jest one kojim, u svakom slučaju, odgovara naziv *pedanti*. (...) Mariji Pizzelli priroda je darovala sve ono čemu bi ona bila mogla bogato uzvratiti u književnosti i umjetnosti; ali budući da su joj učitelji bili pedanti, ona se zna samo prepirati a ne raspravljati, i nema dovoljno duha da shvati da je neznanje tisuću puta podnošljivije nego učenost bez ukusa i takta.«¹⁸ Gorani spominje i Staya i Kunića: »Prelati

11 Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 34.

12 Anton Maria Gaspare Sacchini (1730-1786), autor je brojnih u svoje vrijeme vrlo popularnih opera s temama iz antičke povijesti: *Alessandro nelle Indie, Andromaca, Epido a Colono, Olimpiade, Semiramide, Tamerlano*.

13 Francesco Jacquier di Vitry (1711-1788), minorit konventualac, profesor fizike i matematike u Rimu i u Parizu, komentator Newtona.

14 Kristo (Kristofor) Stay umro je u Rimu 1777. godine, brat je pjesnika Benedikta Staya (1714-1801).

15 Ćiro Ćičin-Šain, *ibid.*, p. 10.

16 Giuseppe Gorani (1740-1819), rođen u Milanu; autor je i značajnog djela *Mémoires pour servir à l'histoire de ma vie*.

17 Djelo je izišlo u Parizu »chez Buisson«, 1793.

18 Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 8.

Stay i Borgia¹⁹ jedini su ljudi zaista duboke učenosti i znanja. (...) Opat Kunić pisao je o različitim temama na latinskom i talijanskom; to se može s užitkom čitati.«²⁰

U Radeljinu izdanju Kunićevih *Epigrama*, Lydi i njezinoj obitelji posvećen je 131 epigram, a u neobjavljenom rukopisnom prijepisu tih epigrama, koji se čuva u knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku,²¹ ima ih 635. »Epigrami posvećeni Lydi - po raznolikosti i zaokruženosti jednog doživljaja, koji uza sve to potječe od svećenika i uza sve stilizacije koje pjesnik duuguje i Katulu i Tibulu - tvore pravi ljubavni kanconijer, potekao iz istinskog, iako sustežljivog i profinjenog, ali postojanog i moćnog ljubavnog osjećanja zrelog muškarca prema otmjenoj, lijepoj i kulturnoj Mariji Pizzelli (zakrivenoj L. P.) pod pjesničkim pseudonimom Lyda. Taj Lydin kanconijer Kunićev najznačajniji je i najzaokruženiji u lirici hrvatskog latinizma nakon "Flavijina ciklusa" humanista Ilije Crijevića i pjesama Silviji L. Paskalića.«²²

Razmotrimo li potanko Kunićev Lydin kanconijer,²³ epigrame koji ga tvore možemo podijeliti u dvije osnovne skupine: u prvoj su epigrami u kojima se govori o tome kakva je Lyda, iznose i hvale njene besprijeorne vrline i osobine; u drugoj skupini epigrami su u kojima Kunić govori o sebi i o svojoj ljubavi, objašnjavajući njen uzrok i njenu prirodu. Treću, malobrojnu skupinu čine epigrami koji se bave Lydinom obitelji.

Po svojim osobinama Lyda je i antička (Katulova i Ovidijeva) *puella* (kako to Kunić hoće u 47. epigramu, objašnjavajući da pritom na nju misli kao na *mlađu gospođu*) i renesansna, petrarkinska²⁴ gospođa. U svakom slučaju ona je uzor savršene žene, najboljeg muža najbolja žena (2)²⁵, daleko natkriljuje sve žene ljepotom, ćudorednošću i značajem (3, 4), uzor je kreposti (119, 123). Osim ljepote Lydu krasi i bistar um; obrazovanja je od muškaraca (9, 22, 44, 110), divno zna čitati i recitirati pjesme i stihove (36, 129), odlikuje se i kao književnica (130), prekrasno zna tumačiti umjetničke slike (49), izvrsna je glumica - opčinjen njenim glumačkim darom Kunić pet epigrama (58-61, 109) posvećuje njenom tumačenju lika Merope Scipionea Maffeija, te lika Medeje (62) i Antigone (109). Kunić je naziva svojom Lydom. Zašto joj daje to ime objašnjava u 46. epigramu otkrivajući tko se iza njega krije pa tako saznajemo ono što su u tom salonu i ondašnjem Rimu znali već svi, da je ta Lyda, koja je osvojila Kunićevo srce, um i duh, zapravo *Maria* (70) *Pizzellia* (60, 63). Ona je, a Kunić zna da će joj to kao zreloj ženi i majci dvoje djece polaskati - njegova *puella* (47, 158), pjesma njegova, žena kakvoj nema slične u Rimu; zbog toga kliče: »Nulla est Romulea par Lydae femina in urbe« (52). Nju obožavaju i drugi pjesnici, Pindemonte, Stay, Metastasio (24, 40, 50, 63), ali Lyda radije čita Dantea nego Metastasia (20). Unatoč svemu tome Lyda je skromna (22) i to je ono što Kunića još više privlači toj zanosnoj ženi koja je jedina njegova muza, onako kako je to Katulu Lezbija.

Usporedimo li ta dva ljubavna slučaja, zapaziti ćemo sličnosti, ali i razlike: i Lyda je kao i Lezbija - udata, Lyda je međutim izrazito mlađa od Kunića, dok je Lezbija (stvarnim imenom

19 Spomenutom kardinalu Gorani je posvetio posebno poglavlje svojih Memoara.

20 Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 10.

21 *Carmina Raymundi Cunichii transcripta a R. Radelja*; rkp. br. 493 (Kaznačićev popis), sada rkp. br. 1156.

22 V(ladimir) V(ratović), »Rajmund Kunić/Raymundus Cunichius (1719-1794)«, u: *Hrvatski latinisti II*, Pet stoljeća hrvatske književnosti 3 (Zagreb: Zora / Matica hrvatska, 1970), p. 437

23 Petrarkin kanconijer ima 367 pjesama, mahom soneta, a ostalo su kancone, sestine, ballate, madrigali i trionfi.

24 Da je Kuniću i Petrarca uzor pokazuje u satiričkom epigramu upravljenom »Budalastom preziratelju Petrarkinih pjesama« (»In fatuum Petrarcae carminum contemptorem«).

25 Broj epigrama odnosi se na Radeljino izdanje; vidi bilj. 7

Klodija²⁶, žena Kvinta Metela Celera, konzula otrovanog 59. g. pr. n. e.) bila desetak godina starija od Katula. I Lezbija je kao i Lyda najljepša žena Rima svoga vremena. Za razliku od Katula, koji »nije jedini koji je imao uspjeha kod Lezbije«,²⁷ Kunić nije imao nikakva konkretnog uspjeha kod Lyde pa stoga on, premda je posve obuzet Lydom i svojom ljubavlju - Lyda je njemu sve (1), on uvijek na nju misli (12) - ipak nije u stanju izreći ono Katulovo *Odi et amo (Mrzim i ljubim)* »koje lapidarnom konciznošću za sva vremena postaje moto svake nesretne - i možda ne samo nesretne - ljubavi«. ²⁸

Kakva je dakle priroda Kunićeve ljubavi prema donni Pizzelli? Odgovor bi mogao glasiti: »Kunićeva ljubav za gospođu Pizzelli bila je "arkadijska". On joj je posvetio mnoge latinske epigrame, i nju je nazivao arkadijskim imenom: Lyda. "Pod imenom Lyda - piše jedan talijanski pisac, Silvagni²⁹ - Kunić joj udvaraše (*la vezzeggiava*). Svaki put kad bi došao u njen dom, pročitao bi joj po neku odu, madrigal, kanconu, podsjećajući na ljubav Petrarke prema Lauri".«³⁰ Kunićeve ljubav prema donni Mariji stoga ponajvećma jest udvorna ljubav (*l'amour courtois*), gotovo srednjovjekovna po karakteru službe izabranoj gospi koja u sebi, i sobom, utjelovljuje ideal ljubavi.

Dirljiv je u Kunića paralelizam čuvstava - kada je Lyda tužna i njega obuzimaju tuga i bol (118); njemu je lijepo samo tamo gdje je i Lyda (116, 117) - kada nje nema u Rimu, daljina mu još više pokazuje koliko mu je draga (7, 27), njezino pismo draže mu je od svih djela Ciceronovih (13). »On može samo onda pjevati, kada ona to želi ili mu nalaže ili kada je njoj ugodno« (45, 124, 125, 126, 128)³¹, njegovo pero preslabo je da je dovoljno nahvali (18), da bi to postigao morao bi napisati čitavu *Ilijadu* (126); nju je na poticaj kneza Odescalchija i Lydin s grčkoga preveo na latinski i objavio 1776. nedugo nakon što je s gordošću bio ušao u salotto Pizzelli, zatravivši se u Mariju zato što u njoj vidi svim vrlinama ukrašenu dušu u krasnom tijelu (25), s nužno potrebnom mu ogralom:

»Tebe ja ne zavoljeh na pogled zatravljen ludo,

Niti mi tebe se rad tvoja svidjela ćud;

Ti si se počela tvoje zbog ćudi svidati meni« (4).³²

²⁶ »Lezbijina na mnoge načine izuzetna ličnost pobuđivala je interes istraživača već od antičkih vremena, i danas je s velikom vjerojatnošću zaključeno da je iza tog pseudonima Katul volio Klodiju (...), sestru Publija Klodija Puhlera, Cezarova pristalice i pučkog tribuna, poznatog i po tome što je njegova smrt u sukobu s Milonom izazvala neredu u Rimu i ovjekovječena je u Ciceronovu remek-djelu *Pro Milone*«. Dubravko Škiljan, »Gaj Valerije Katul«, u: *Katul, Pjesme/Carmina Catulli* (Zagreb: SNL, 1979), p. 10. Kunić voli »Katula bludnog«:

»Pitaš me zašto Muze okrivljuju Katula bludnog.

Ne pitaj mene sad to, Lido, već druge mi ti!

Mene zatravi tako ta Muza Katula bludnog,

Da sam i grijeha mu čak prisiljen ljubiti ja.«

Cit. prema: *Hrvatski latinisti* II, prev. Josip Torbarina, p. 480; vidi bilj. 22.

²⁷ Dubravko Škiljan, *ibid.*, p. 9.

²⁸ Škiljan, *ibid.*, p. 10.

²⁹ D. Silvagni, *La Corte e la Società Romana nei secc. XVIII e XIX* (Firenze, 1881).

³⁰ Č. Čičin-Šain, *ibid.*, p. 10.

³¹ Maixner, *ibid.*, p. 158; vidi bilj. 7.

³² Cit. prema: *Hrvatski latinisti* II, prev. J. Torbarina, p. 488; vidi bilj. 22.

Ipak zbog opasne oštrice kojom se kreće njegova ljubav prema Lydi Kunić je u više navrata primoran objašnjavati prirodu (te/takve) svoje ljubavi (4, 5, 6, 25, 121, 125).

Pjesnik je svjestan da je, žalibog, za Lydu previše star (38, 39, 112). Ne može mu biti nepoznato da *senex amans* uvijek, u svim vremenima, izaziva pod/smijeh pa se stoga u epigramu »De se senescent« (»O svom starenju«) iz odjeljka »Moralia«, pita:

»Gdje je dobra mi narav i gdje je blaga mi sada,
 Prijazna, vedra još k tom svima ugodna ćud?
 Krivnjom staračke dobi zar pamet već mi ne kisi?
 Starcu, kad oslabi um, kakva još ostaje slast?
 U tom je stvar: sad nitko se više nè sviđa meni;
 Izmijenjen, u tom je stvar, nikom se nè sviđam ja«.³³

Njemu se, međutim, sviđa Lyda, u tom je stvar, i stoga, u strahu da bi joj, zato što je star, težak mogao biti/postati, kako to kaže u epigramu »Monitum ad senes« (»Opomena starcima«),³⁴ ističe prednost starenja (*Commoda senectutis*) - premda se starosti i ljubavi u starosti inače (primjerice Postumu)³⁵ i sam ruga - pretvarajući je u vrijednost koja se može samo na taj način steći, pa na retorsko pitanje: »Što će mi duga donijeti starost?« - odgovara:

»To da bolje ću znat tvoja je zasluga sved;
 Luda (u orig. *fatuo amore*, L. P.) kada mi ljubav smučivala nè bude duha,
 Spoznat ću kako si tek ljubavi dostojna ti«.³⁶

Pjesnik se dakle izjašnjava za višu, sublimiranu ljubav. »Uza sve to pojavlja se u tih pjesmah na Lydu tolik žar, tolika mladenačka vatra, toliko slavljenje njezinih kreposti i vrlina, da gotovo misliš, da ih piše mladić svojoj ljubavnici. On ju ne samo zove "*mea Lyda, bona Lyda, optima*

33 Cit. prema *ibid.*, p. 506.

34 »Qui senuit, nulli jocundus postulet esse:

Hoc satis est, nulli si quieat esse gravis«.

Cit. prema *ibid.*, p. 505.

35 »Starčiću, Postume, tebi zamamljiva Filida stara

Razbludnu prozbori riječ koju ti prihvati rad.

Nasmija mali se Amor, kad vidje da snježne sjedine

I sam zapaliti led može njegova luč«.

Cit. prema *ibid.*, p. 454. Starac ne smije ni mladu ni staru uzeti za ženu:

»Starkeljjo, staricu ženiš, za život ne (jer oboma

Kratak preostaje vijek), družicu želiš za smrt« (Starcu koji uzima staricu za ženu);

»Cino, zar tako sijed se ženiš, da djevojka bude

Nesretan bračni drug, ili udovica tek?« (Starcu Cini koji se ženi): cit. prema *ibid.*, pp. 458, 466.

36 Cit. prema *ibid.*, p. 484.

Lyda” nego i sebe njezinim pjesnikom (*tuus vates*)³⁷. Iz pjesnika (čak!) otvoreno izbija ljubomora, primjerice prema Glauciji koji mu smeta »s Lydom spise dok čita majstora starih«, smeta toliko da se na nj obara svom oštrinom neprikriveno ljubomorna čovjeka:

»Glaucijo, ne vidiš zar, dosadan kako si ti?
Ako li Glaucijo, čutiš da težak si nama obõma,
Mirno zar možeš tu nedrag provoditi čas,
Dugo nas mučit i nudit nam, umjesto zlaćanih rijeći
Starih pisaca tih, svoju olovnu riječ?
Nosi se, do bijesa! Brže daleko se nosi odãvle!
Zar da ušutkam njih, s tobom da govorim ja?«.³⁸

U trenutku blažene sreće, u kojem je i dodir ruke - a Kunić je svjestan paolo&franćeskinske erogenosti dodira ruke³⁹ - dovoljan da sreća bude potpuna, Glaucija je suvišan, on je, čuli smo, »dosadan«, »težak«, »nedrag«, on ih oboje »mući« i pjesnik ga zato tjera, izlazeći pred nas u svoj svojoj ljudskoj kompleksnosti i, reklo bi se, tragici uvjetovanoj njegovim položajem, tragici koju pjesnik mrtvī duhom, iscrpljuje radom, sublimira poezijom.

»Svakako će se - razmišlja Maixner⁴⁰ - čudnovato činiti, da je čovjek Kunićevih godina i njegova stališa takve pjesme pjevao, koje, ako se i većinom odnose na proslavljanje duševnih vrлина i mnogobrojnih kreposti, kojimi se je Lyda odlikovala, ipak se izražajem misli i erotiĉkom dikcijom u mnogom približavaju ljubavnim pjesmama starih pjesnika. Na kakav nedopušteni odnošaj pjesnikova prema Lydi nije ni pomisliti.«⁴¹ Kunić ostaje u okviru svoje arkadijske ljubavi.

37 Maixner, *ibid.*, p. 158.

38 Cit. prema: *Hrvatski latinisti* II, prev. J. Torbarina, p. 448; vidi bilj. 22. Zacijelo svjestan njegove otvorenosti, Radelja ovaj epigram uvrštava među satiriĉne, premda bi mu stvarno mjesto bilo među onim »Ad Lydam«.

39 Vidi se to iz epigrama u kojem Galu upozorava »da se čuva rukovanja s muškarcima« (*Ad Gallam, ut abstineat a prensandis manu viris*):

»Često ruku tko takne jedva da ikada, Kvinte,
Žudi jedino tek ruku taknuti, znaj«.

Cit. prema *ibid.*, p. 456; vidi bilj. 22.

40 Maixner, *ibid.*, p. 160.

41 Maixner, smatrajući da Kunićev postupak »nije nenaravan« s obzirom na sve Lidine neprijeporne vrline, nastavlja: »Da je Lyda bila žena vanredno nadarena i kreposna, o tom po sadržaju Kunićevih pjesama ne može biti sumnje, te po tom nije ni nenaravno, da je pjesnik, uznesen i oduševljen njezinimi vrlinami, tomu svomu oduševljenju dao izraz u tih svojih pjesmah. Da je pak odabrao takvu formu, tomu će biti po svoj prilici uzrok, što je u staroklasiĉkih literaturah našao, da gotovo svaki lirik ima svoj ženski ideal, kojemu upravlja mnoge svoje pjesme. Jamaĉno nećemo se mnogo udaljiti od istine, ako uzmemo da su Catullova "Lesbia", Tibullova "Delia", Propercijeva "Cynthia" i druge mnogo tomu doprinele, što je i naš pjesnik, dakako u sasvim drugom, reć bi u idealnom, smislu, našao svoju "Lydu", te ju po uzoru svojih pjesniĉkih ideala proslavio pjesmami. A jamaĉno je i talijanska literatura tomu svoje dopriniela. Bilo tomu u ostalom kako mu drago, u pjesmah samih na Lydu nema, osim možda mjestimice pretjeranoga odveć hiperboliĉnoga izražaja misli, ništa zazorna, ništa, što bi bud estetiĉko čuvstvo bud moral moglo povriediti«. Usp. Maixner, *ibid.*, pp. 160-161.

Ozračje Marijina salona prikazao je već spomenuti cinični Giuseppe Gorani: »Svake večeri ona je okružena svojim učenim dvorom. Sjedeći u dnu svog ogromnog salona, izdižući se na svojoj stolici, vrlo uspravna držanja, vrlo ukočena, ona predsjedava skupom poredanim u dva reda kao za vrijeme službe u crkvi. U nje je sve metodično, odmjereno, raspravlja se dugo, hladno, i najzanimljivije teme dobivaju uspavljajući ton koji povremeno umrtvljuje duh i čula.«⁴² Uđimo i mi za čas u salon donne Pizzelli na drugom katu danas nepostojeće palače Bolognetti u Via Fornari u Rimu. Godina je 1781. Alfieri je upravo pročitao svoju tragediju *Virginia*.⁴³ Okružuju ga uobičajeni posjetitelji⁴⁴ i štovatelji salona Pizzelli i njegove vladarice, naš Kunić, zatim Alessandro Verri, Gherardo De Rossi, Visconti, Pindemonte, slikarica Angelica Kauffmann, koja se upravo te godine ponovo vratila u Rim, kipar Canova i slikar Mengs, te Vicenzo Monti koji, potaknut Alfierijem, nakon toga piše svog *Aristodema*. Kuniću su u tom trenutku 62 godine, Mariji 46, Alfieriju 32, Verriju 40, Canovi 24, Mengsu 53, Montiju 27, Pindemonteu 28, Kauffmannovoj 40. Duh što ih je, zajedno s oduševljenim pljeskom, zapljusnuo iz Alfierijevih stihova,⁴⁵ pročistivši »zrak natopljen kišom madrigala nekog opata Kunića od kojeg je Pizzellijeva učila grčki, težak jezik... duge i česte lekcije... da je učitelj završio tako što se, kažu, beznadno zaljubio u svoju učenicu«,⁴⁶ novi je duh što se sve izrazitije protivi duhu Arkadije koja upravo zato postaje anakronom u sukobu s novim ogromnim pokretom stvari i ideja.

Italija onoga vremena »portava due malattie mortali: il seicentismo e l'Arcadia.«⁴⁷ U vrijeme kada se razvija »kritički i istraživački duh, koji ne vodi računa ni o kakvu autoritetu i tradiciji, namećući svoj skepticizam činjenicama i načelima, koja su do tog vremena bila neprijeporna kao aksiomi (...), Italija je stvarala Arkadiju. (...) Njeni su pjesnici slikali zlatno doba i u ništavnosti suvremenog života gradili apstraktne teme i bljutave ljubavi pastira i pastirica. Njeni su se učenjaci, puštajući da svijet ide svojim tokom, bavili antiknim svijetom i ispitivali na sve načine ostatke Rima i Atene; budući da su ideje bile dane izvan diskusije, oni su se bavili činjenicama, kad već nisu mogli biti autori, postajali su interpretatori, komentatori i eruditi.«⁴⁸ Takav je bio i ostarjeli Kunić u salonu Pizzelli, okružen svom onom nadobudnom, budućom slavnom mladeži.

Donna Maria Pizzelli i sama je zacijelo ubrzo, istančanim duhom koji je posjedovala, osjetila duh i dah novog vremena - sentimentalizam i pred/romantizam što se uvlačio i u njezin salon,

42 Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 8.

43 Objavljena je 1773.

44 Među njima bio je i Goethe koji, međutim, to ne spominje u svom *Putu po Italiji*. Radije spominje Faustinu koja mu je u jednoj gostionici u Campani točila bijelo vino iz Frascati. Kralj Ludvig Bavarski dao je kasnije u toj gostionici podići ploču sljedećeg sadržaja: »in questa osteria soleva Goethe raccogliersi negli anni 1776-1777-1788«. Vidi: Carletta, *W. Goethe a Roma* (Roma: Casa edit. D.A., 1898). Cit. prema: L. Rava, *ibid.*, p. 42.

45 Čiro Čičin-Šain, *ibid.*, p. 10: »Ferdinando da Martini, kaže: "Alfieri čitajući (u salonu) *Virginiju*, pročistio je zrak okužen neprestanom kišom madrigala jednog opata Kunića, koji je Pizzellijevoj iz grčkoga, teškoga jezika... davao duge i česte lekcije..."«

46 F. da Martini, »Donne, salotti e costumi«, u: *La vita italiana durante la Rivoluzione Francese* (Milano: Treves, 1897), p. 351

47 Francesco Costèro, »Prefazione«, u: Vittorio Alfieri, *Tragedie*, volume primo; Biblioteca classica economica 54 (Milano: Casa editrice Sonzogno, s.a.), p. 5.

48 Francesco De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, prev. Ivo Frangeš (Zagreb: Matica hrvatska, 1955), pp. 543-544.

pa tu činjenicu, poput osjetljivog oscilografa specijaliziranog za sve nijanse promjena uočljivih na njegovoj ljubljenoj Lydi, bilježi i Kunić zapažajući da Lyda ne smatra »novim baš ništa što oni pišu«, pravdajući svoj arkadijski način argumentom koji će tek u Chomskog i Barthesa u ovo naše post-modernističko vrijeme postati stvarnim argumentom; u Kunićevo vrijeme bila je to pre/slaba obrana:

»Lydo, ne smatraš novim baš ništa što pišemo. Tako
 Kuću nijednu ti novom ne možeš zvat.
 Naime, kako riječi mî slažemo pisaca starih,⁴⁹
 Tako zidara skrb slaže starinski kam.
 Staro je to od čeg stvara se djelo; nov djela je oblik,
 I djelo novo je čak, majstor kad dáde mu lik.
 Tako su, nadam se, nove i moje pjesme; i tako
 Govor iz usta ti taj milo što teče je nov«.⁵⁰

Nada je nažalost bila prazna. U vrijeme kojim je vladao Ossian tražile su se zaista nove pjesme u novom obliku - romantika je kucala i na vrata salona donne Pizzelli. »Kad se pojavio *Ossian*, svima je zavrtio glavom: toliko su ljudi bili siti klasicizma. Škotski bard bio je neko vrijeme u modi, tako je i sam Homer bio ugrožen na svom prijestolju. Osjećalo se, da stari sadržaj odlazi zajedno sa starim društvom, a u toj praznini svaka je novost bila dobro došla. (...) Otpoče reakcija protiv idile, kao izražaja društva, koje se uspavalo i dosađivalo u krilu raznih Galateja i Clorida, a ljude oduševiše ti sinovi mača, te magle i te šume, ti gospodari sabalja i te djevice od snijega. Arkadijci su se sablaznili, ali je publika pljeskala. (...) Piscici, koji su bili više zabavljeni stvarima nego riječima, i siti one, većim dijelom latinske forme, koja se nazivala 'književnom', a bila obezvrijeđena svojom ispraznošću i nekusnošću, držali su se mnogo više svakidašnjeg i lokalnoga talijanskog jezika, onakvoga kakav je bio, pomiješan dijalektom i oživljen francuskim riječima, frazama i konstrukcijama: taj je jezik odgovarao stanju kulture. (...) Otpora je bilo, najviše u Firenzi, zavičaju akademije Della Crusca, i u Rimu, domovini akademije Arkadije: bila je to galama književnika i akademika, koje je publika napustila. Isto je bilo i sa stilom. Tražile su se osobine suprotne onima koje su sačinjavale književnu formu. Zahtijevala se brzina, prirodnost i živost. Sve ono, što je bilo dotjerivanje, ukras, ispunjavanje praznim riječima, elegancija, odbačeno je kao smetnja. Nije se više gledalo na idealno starateljstvo forme, nego na efekat, na to da se djeluje na čitaoca, pobuđujući i stavlajući u pokret njegove intelektualne osobine. Tajna stila tražila se u psihologiji, u proučavanju osjećaja i dojmova (...). Nakon praznoga učeno izvještačenoga mehanizma, koji je bio samo podražaj uha, koji se nazivao "klasičnim stilom", a bio sveden na dosadan frazarij, javio se prirodan i lagan način pisanja, živ, isprekidan, nejednak, pun pokreta i imitacija govornoga jezika«.⁵¹ Ostarjeli Kunić

49 Zašto voli stare pisce Kunić objašnjava u epigramu »Poeta de se suoque erga antiquos amore« (»Pjesnik o sebi i o svojoj ljubavi prema starima«).

50 Cit. prema: *Hrvatski latinisti* II, p. 486; vidi bilj. 22.

51 De Sanctis, *op. cit.*, pp. 590, 591-592.

nije mogao postati mladi Werther, premda su im jadi bili isti.⁵² Pod talijanskom inačicom svoga pastirskog imena u rimskoj Arkadiji *Perelao Megaride*⁵³ ostao je s Lydom u okvirima svoje idealne Arkadije unutar koje, kao i u salonu Pizzelli, »Kunić bijaše istaknut i plemenit učitelj, stroga, radišna i skromna života, koji je znao prezreti nepošteno stečeno bogatstvo - *cellula parvis mihi satis est, attritaque vestis* - i kuditi neobrazovano plemstvo, i Alfieriija isticati iznad Metastasija«. ⁵⁴

Možda bi mogao biti i točan onaj Alfierijev⁵⁵ zlobni sud o Kunićevim epigramima - che peccato di si bella latinità sprecata in tanti nienti⁵⁶ - kad ne bi među njima bilo i epigrama *Ad Lydam*, kad ne bi bilo one ljubavi koja ih pokreće, ljubavi bez koje bi i Kunić, uza sve jezike koje je govorio i znao, bio, kako kaže Pavao (1. Kor 13), »mjed što ječi i cimbal što zveči«, bez koje »ništa mu ne bi koristilo«, one ljubavi koja »nikad ne prestaje«.

52 Zna Kunić da Amor iz svoje urne lije »suze što na njegov mig ljudski ih roni rod«; da postoje dva Amora, »jedan (...) slonova kost, drugi od ebana mrk«.

53 Usp. L. Rava, *ibid.*, p. 33: »... in Arcadia fu *Perelao Megaride*«.

54 L. Rava, *ibid.*, pp. 49-50.

55 Alfieriju Kunić posvećuje epigram u ciklusu »Varia«:

»Svojstva zahtijevaju ženska, dok muževna naprotiv mrze,
Viktore, bez reda svi djela što kore ti sad.
Tragedija krepka nek Herkula toljagu nosi,
Nek izbjegava vijek nadut, mekoputan vab;
Neka Veneri slična ne želi bit, već Minervi,
Ne slatkoreka, ne, već velikoreka sved«.

Cit. prema: *Hrvatski latinisti* II, p. 524; vidi bilj. 22.

56 Cit. prema: V. Vratović, *ibid.*, p. 437; vidi bilj. 22.

Luko Paljetak

RAJMUND KUNIĆ IN THE SALON OF MARIA PIZZELLI

Summary

As early as 1772 Rajmund Kunić was introduced into the literary salon of Maria Pizzelli and their encounter was just as crucial for Kunić's poetic work as the moment Petrarcha set his eyes on Laura. Having bestowed the Arcadian name *Lyda* on her, Kunić composed the cycle *Ad Lydam Lydaeque familiam* consisting of 635 epigrams, the most extensive *canzoniere* of Croatian Latinism. These epigrams dedicated to Lyda can be arranged into three groups: epigrams in praise of Lyda, epigrams of the poet's love for Lyda and epigrams concerned with Lyda's family. His poetic love toward Lyda abode within the confines of the ideal Arcadia at the time when romanticism was already tapping at the door of the Roman literary circles.